

Badziak, Kazimierz

Zabiegi Polskiego Związku Wydawców Dzienników i Czasopism o obniżki cen papierów wydawniczych w latach 1931-1939

Kwartalnik Historii Prasy Polskiej 24/2, 47-65

1985-1986

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KAZIMIERZ BADZIAK

ZABIEGI POLSKIEGO ZWIĄZKU WYDAWCÓW DZIENNIKÓW I CZASOPISM O OBNIŻKI CEN PAPIERÓW WYDAWNICZYCH W LATACH 1931—1939

Wydawnictwa prasowe były jednym z największych konsumentów papieru. W okresie międzywojennym systematycznie wzrastało ich zapotrzebowanie na ten wyrób, nawet w latach wielkiego kryzysu gospodarczego 1930—1935. Było to spowodowane wzrostem czytelnictwa, pojawieniem się na rynku wydawniczym taniej prasy sensacyjnej, rozszerzeniem się frontu wydawniczego czasopism fachowych i specjalistycznych. Wydawnictwa prasowe zużywały na swoje potrzeby kilka gatunków papieru: 1) o niskiej gramaturze, na którym drukowano dzienniki (papier gazetowy — rotacyjny), 2) drukowy (czasopisma) i 3) kredowy wysokiej jakości, nabywany na potrzeby czasopism luksusowych¹.

Statystyka przemysłu papierniczego obejmowała tylko dane globalne, z podziałem na kilka ważniejszych gatunków. Stąd określenie wielkości przerobu papieru gazetowego jest niemożliwe. Można jedynie wyodrębnić ilość tego papieru, używanego prawie wyłącznie na druk dzienników. Ilość papieru zużywanego na czasopisma wynosiła ok. 20—25% spożycia papieru na dzienniki. W 1935 r. (obliczenia szacunkowe) wydawnictwa czasopism wydały na papier 3,5—4,0 mln zł. Ogółem wydawnictwa prasowe wpłaciły do kasy kartelu papierniczego „Centropapier” ok. 14 mln zł, co stanowiło ok. 18% jego obrotów na rynku krajowym².

Na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego i Związku Papierni Polskich (dalej: ZPP) zostało dokonane zestawienie wielkości konsumpcji papieru gazetowego: rotacyjnego i płaskiego (por. tabela) na rynku wewnętrznym, z uwzględnieniem różnicy między importem a eksportem.

Konsumpcja papieru gazetowego zwykowała szczególnie w okresie ożywienia gospodarczego 1926—1928. Rekordowy pod tym względem był rok 1928. Już w roku następnym wystąpił wyraźny spadek zapotrzebo-

¹ J. Mokrzycki, *Prasa jako czynnik życia gospodarczego*, „Prasa”, 1936, nr 12, s. 42.

² *Tamże*.

Konsumpcja papieru gazetowego w Polsce w latach
1926—1929 (w tonach)

Rok	Produkcja przemysłu krajowego (bez eksportu)	Przewaga importu nad eksportem	Konsumpcja	
			ilość	%
1926	14 615	1658	16 273	100,0
1927	16 609	3270	19 879	122,1
1928	21 122	5528	26 650	163,7
1929	21 374	2476	23 850	146,5

Źródło: *Kronika krajowa. Konsumpcja papieru gazetowego w Polsce*, „Prasa”, 1930, nr 1, s. 19—20.

wania na te gatunki papieru: wydawnictwa prasowe jako jeden z pierwszych działów gospodarki odczuły skutki nadciągającego załamania gospodarczego³.

W okresie Drugiej Rzeczypospolitej prasa polska nie dorównywała pod względem organizacyjno-finansowym nowoczesnym strukturom trustów wydawniczych w Stanach Zjednoczonych i Zachodniej Europie. W większości dominowały w Polsce mało zasobne finansowo spółki wydawnicze, z trudem utrzymujące się na ciasnym rynku prasowym⁴. Każde zaburzenie gospodarcze znajdowało odbicie w wielkości sprzedaży gazet. Również dochody prasy z ogłoszeń były raczej skromne z uwagi na słabość życia gospodarczego, a wielkość ich uległa dalszemu zmniejszeniu w latach kryzysu gospodarczego 1930—1935⁵. Według obliczeń szacunkowych przed II wojną światową zaledwie 1,5 mln osób czynnych zawodowo i głów rodzin stanowiły rynek czytelnicy prasy codziennej⁶.

Zjawiska kryzysowe w przemyśle wydawniczym spotęgowały się w roku 1930 i w latach następnych. Ich symptomami były m.in. spadek liczby ogłoszeń i reklam prasowych⁷ oraz wzrost ilości tanich gazet „dzie-

³ Najpełniejszy opis przebiegu wielkiego kryzysu gospodarczego zob.: Z. Landau, J. Tomaszewski, *Gospodarka Polski międzywojennej 1918—1939*, t. III: *Wielki kryzys 1930—1935*, Warszawa 1982, s. 30—61.

⁴ *Wpływy wielkich finansistów w wydawnictwach prasowych*, „Przegląd Graficzny, Wydawniczy i Papierniczy”, 1929, nr 39, s. 425. O zagranicznych potęgach prasowych zob.: J. Szapiro, *Trusty prasowe*, „Prasa”, 1930, nr 1, s. 8—11; 1931, nr 2, s. 3—5.

⁵ E. Rudziński, *Sprawy ogłoszeniowe w działalności Polskiego Związku Wydawców Dzienników i Czasopism w latach 1929—1939*, „Rocznik Historii Czołpiśmiennictwa Polskiego” (dalej: RHCP), t. 14: 1975, nr 1, s. 31 i n.

⁶ *Historia prasy polskiej*, pod red. J. Łojka, t. III: A. Paczkowski, *Prasa polska w latach 1918—1939*, Warszawa 1960, s. 23.

⁷ Rudziński, *op. cit.*, s. 34.

sięciogroszowych” kosztem „dwudziestogroszowych”⁸. Kryzys nałożył się na inne niedomagania i słabości ruchu wydawniczego.

Od 1928 r. wydawnictwa prasowe dysponowały własną organizacją zawodową w postaci Polskiego Związku Wydawców Dzienników i Czasopism (dalej: PZWDiC), powołanego z inicjatywy grupy wydawców warszawskich. Statut Związku zatwierdzony został 22 października 1928 r. przez władze państwowe. Na czele organizacji stały Rada i Zarząd. Dominującą rolę w PZWDiC odgrywali przedstawiciele największych centralnych wydawnictw prasowych i niektórych pozawarszawskich. Należeli do nich m.in. Feliks Mrozowski, Stefan Krzywoszewski, Mieczysław Niklewicz, Mieczysław Dobija, Antoni Lewandowski i Stanisław Kauzik — dyrektor Związku⁹. Nowa organizacja stopniowo skupiła wokół siebie większość liczących się na rynku przedsiębiorstw wydawniczych. W 1929 r. należało do niej 45 wydawnictw, w 1933 — 108, a w 1937 — 140.

1. ZABIEGI O OBNIŻKĘ CEN PAPIERU PRZED POWSTANIEM „CENTROPAPIERU”

Od 1928 r. w przemyśle papierniczo-celulozowym czyniono usilne zabiegi o utworzenie silnych organizacji kartelowych, których zadanie miało sprowadzać się do unormowania produkcji, uregulowania kontaktów z rynkiem, przeciwdziałania wysokiemu importowi papieru. Akcji tej patronował ZPP, skupiający w swych szeregach największe przedsiębiorstwa tej gałęzi produkcyjnej. Ponadto tendencje monopolizacyjne reprezentowały trzy największe koncerny papierniczo-celulozowe: powstała w 1930 r. Spółka Akcyjna Steinhagen i Saenger. Fabryki Papieru i Celulozy, dysponująca obiektami fabrycznymi w Pabianicach, Włocławku i Myszkowie¹⁰; trzy przedsiębiorstwa we Włocławku, Kluczach i Czulowie, kontrolowane przez grupę finansową Szwarensztajnow¹¹ oraz Spółka Akcyjna Mirkowskiej Fabryki Papieru w Jeziornej, która w 1932 r. nabyła papiernię w Soczewce¹².

W przemyśle papierniczym istniała jednak silna grupa antykartelowa, przeciwna podporządkowaniu się polityce koncernów. Jej pozycja ulegała

⁸ W. Giełżyński, *Agonia prasy polskiej*, „Świat”, 1931, nr 39, s. 1.

⁹ *10 lat pracy Polskiego Związku Wydawców Dzienników i Czasopism 1928—1938*, dodatek do: „Prasa”, 1939, nr 2, s. 26—30. Szerzej o genezie i celach organizacji: E. Rudziński, *Zagraniczna działalność Polskiego Związku Wydawców Dzienników i Czasopism*, RHCP, t. 13: 1974, z. 3, s. 345—348; J. Tomaszewski, *Stanisław Kauzik*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 12: 1967, s. 236—238.

¹⁰ *Fuzja Fabryki Steinhagen, Wehr i Ska z Pabianicką Fabryką Papieru „H. Saenger”*, „Gazeta Handlowa”, 1930, nr 112, s. 4.

¹¹ *Zydzi w Polsce Odrodzonej*, t. II, Warszawa [b.r.w.], s. 532—533.

¹² Archiwum Państwowe Miasta Stołecznego Warszawy (dalej: APW). Oddział w Działdowie, Kancelaria Notariusza F. Massalskiego, t. 17, 1933, nr rep. 1439. Akt kupna-sprzedaży Polsko-Szwedzkiej Fabryki Papieru „Papyrus”.

osłabieniu w miarę przedłużania się kryzysu gospodarczego. Zakłady antykartelowe odznaczały się w większości wyższymi kosztami, ich pozycja finansowa zagrożona była stałym zmniejszaniem się obrotów, spadkiem cen. Natomiast przed i w okresie kryzysu koncerny papiernicze nawiązały kontakty finansowe z kapitałem zagranicznym, głównie francusko-belgijskim, który dostarczył znacznych środków na ich modernizację i rozbudowę¹³.

Proces kartelizacji w przemyśle papierniczym rozpoczął się w 1928 r., kiedy to powstał kartel Centrala Papiernicza „Emkaes” w postaci spółki z ograniczoną odpowiedzialnością¹⁴ i z udziałem trzech firm przemysłowych. Kartel przejął komisową sprzedaż papierów celulozowych bezdrzewnych z zawartością masy drzewnej lub masy szmacianej¹⁵. W 1930 r. do zrzeszenia przystąpiła Spółka Akcyjna Steinhagen i Saenger, a jednocześnie ogłoszono I cennik, podano warunki sprzedaży i dostaw papieru. Osobny cennik (nr 2) obowiązywał na papiery specjalne, produkowane przez fabrykę w Jeziornej¹⁶.

Natomiast ceny na pozostałe gatunki papieru kontrolował ZPP, ale jego oficjalne cenniki nie były publikowane z uwagi na walkę konkurencyjną prowadzoną z grupą antykartelową¹⁷. Związek prowadził politykę sztywnych cen w celu utrzymania wysokiej rentowności przemysłu papierniczego i przyciągnięcia do siebie dotychczasowych konkurentów. Nieznaczna obniżka cen papieru podjęta została na ogólnym zebraniu ZPP 24 marca 1931 r. i dotyczyła gatunków papieru: rotacyjnego, drukowego, piśmienniczego i kancelaryjnego. Natomiast 15 maja 1931 r. zostały ustalone i opublikowane warunki sprzedaży i dostawy papieru, które w zasadzie nie odbiegały od ustalonych wcześniej przez „Emkaes”¹⁸. Ich opu-

¹³ *Sprawozdanie z działalności Akcyjnego Towarzystwa Mirkowskiej Fabryki Papieru za rok operacyjny 1929/1930*, Warszawa 1930, s. 5; *Trust Metalurgiczny Belgijsko-Francuski*, „Codzienna Gazeta Handlowa”, 1934, dodatek: *Belgia—Polska*, s. 15; *Messageries Hachette*, „Prasa”, 1938, nr 2, s. 15.

¹⁴ Akt zawiązania spółki: APW. Oddział w Działdowie, Kancelaria F. Massalskiego, t. 5, 1928, nr rep. 2069; J. Regulski, *Blaski i cienie długiego życia*, Warszawa 1980, s. 360—361.

¹⁵ Umowa komisowa Centrali Papierniczej „Emkaes”: APW, Oddział w Działdowie, Kancelaria F. Massalskiego, t. 5, 1928, nr rep. 2193.

¹⁶ Archiwum Akt Nowych (AAN), Polski Związek Wydawców Dzienników i Czasopism (PZWDiC) 318, s. 17—28. Dla odbiorców papieru najbardziej istotne były warunki płatności, znacznie odbiegające od dotychczas stosowanych przez przemysł. Rachunki były od tej pory regulowane w ciągu 30 dni od daty ich wystawienia, za gotówkę wpłaconą do 14 dni od daty rachunku udzielano sconta w wysokości 5%, zaś do 30 dni — 4%. Stopę dyskontową określono na poziomie 13% w stosunku rocznym.

¹⁷ *Rynek krajowy*, „Prasa”, 1931, nr 10—11, s. 20.

¹⁸ AAN, PZWDiC 318, s. 1—3. Obniżka była odpowiedzią na złożenie przez papierniczy kartel austriacki oferty PZWDiC przywozu papieru rotacyjnego (loco Warszawa) w cenie 62 gr za 1 kg, po uwzględnieniu w tej cenie cła i kosztów przewozowych.

blikowanie zbiegło się z obradami wydawców prasy i było posunięciem taktycznym w celu złagodzenia rozmiarów krytyki własnej polityki na odcinku cen.

14 maja 1931 r. rozpoczęły się w Warszawie obrady pierwszego Powszechnego Zjazdu Wydawców Dzienników i Czasopism. W dyskusji dominowała teza o wyjątkowo wysokich cenach papieru w Polsce. Zjazd wypowiedział się za wprowadzeniem ulg celnych dla importowanego papieru gazetowego w celu wymuszenia na przemyśle papierniczym wprowadzenia dalszych, istotnych obniżek cen. W odczytanim na Zjeździe liście otwartym ZPP przemysł papierniczy informował, że ceny w Polsce są zbliżone do cen w krajach Europy Zachodniej, zaś obowiązująca wysoka taryfa celna jest konieczna dla przeciwdziałania dumpingowemu importowi papieru na rynek polski. Domagając się dalszych podwyżek celnych, dla uspokojenia odbiorców papieru i opinii publicznej ZPP stwierdzał, że „polski przemysł papierniczy kieruje się przy określaniu swych cen, jak z powyższego widać, nie stawką celną, a ścisłą kalkulacją kosztów produkcji”¹⁹.

Zjazd, w specjalnej uchwale, skrytykował politykę przemysłu papierniczego i domagał się obniżki cen papieru gazetowego i drukowego. PZWDiC wskazał przy tym na fakt, iż ceny papieru rotacyjnego w krajach eksportujących drewno do jego wyrobu²⁰ były niższe niż w Polsce. Od 1930 r. wystąpiła tendencja spadku cen surowców i materiałów technicznych i półfabrykatów w przemyśle papierniczym. Spadek cen papierówki wyniósł w Polsce 32⁰/o, celulozy na rynkach światowych 17—20⁰/o, masy drzewnej ponad 10⁰/o. Podnoszono, że w tym czasie przemysł papierniczy cechowała najwyższa rentowność, mierzona wysokością wypłaconych dywidend²¹.

Uchwały Zjazdu zostały szeroko przedstawione w wielu publikacjach prasowych. Integracja środowiska wydawniczego była więc faktem dokonany, a będące do jego dyspozycji środki w postaci możliwości szerokiego informowania władz i opinii publicznej o polityce sztywnych cen przemysłu papierniczego zmusiły ten ostatni do przyspieszenia swoich prac organizacyjnych oraz przeciwdziałania niekorzystnym dla niego opiniom lansowanym na łamach prasy. W drugiej połowie 1931 r. i na początku 1932 toczyły się rokowania w sprawie utworzenia kartelu papierniczego. W celu ich ostatecznej finalizacji ZPP zaangażował prezesa Związku Izb Przemysłowo-Handlowych Czesława Klarnera²².

¹⁹ *Echa Zjazdu Wydawców*, „Prasa”, 1931, nr 6—7, s. 14.

²⁰ Np. Szwecja, Finlandia, Kanada i USA.

²¹ AAN, PZWDiC 321, s. 1—3. Pismo dyrektora Związku S. Kauzika do Zarządu ZPP z 26 V 1931 r.; tabela o wysokości dywidend: „Wiadomości Statystyczne”, 1930, z. 18, s. 782. W 1928 r. na jedną spółkę w przemyśle papierniczym przypadała dywidenda w wysokości 550,5 tys. zł, gdy w całym przemyśle 281,1 tys.

²² *Rynek krajowy*, „Papier”, 1931, nr 10—11, s. 20; Z.Z., *Przemysł papierniczy w 1931 r.* „Przegląd Gospodarczy”, 1932, s. 420.

30 maja 1931 r. na posiedzeniu Komisji Polityki Handlowej Izby Przemysłowo-Handlowej w Warszawie rozpatrzono propozycje dotyczące nowych stawek celnych dla działu papierniczego, przedstawione przez Ministerstwo Przemysłu i Handlu oraz ZPP. W posiedzeniu uczestniczyli przedstawiciele PZWDiC i innych organizacji o zbliżonym profilu zawodowym i produkcyjnym²³. Związek Wydawców wyraził gotowość cofnięcia swoich żądań w zakresie obniżenia stawek celnych pod warunkiem, że ZPP, „Emkaes” i koncerny papiernicze zgodzą się na dostosowanie cen papieru do cen międzynarodowych. Ponadto dalsze zwwyżki stawek celnych nie powinny wpływać na wzrost cen papierów gazetowych i drukowych w Polsce. W wyniku rozmów między przedstawicielami przemysłu papierniczego a Związkiem Wydawców, prowadzonych w dniach 1, 3, 5 i 9 czerwca 1931 r., ustalono wytyczne odnośnie do zasad współpracy na przyszłość:

1) przemysł zgodził się z postulatem PZWDiC, że podwyższenie stawek celnych nie może wpływać na podwyższanie cen papierów wydawniczych;

2) ceny papierów wydawniczych mają być w przyszłości regulowane na podstawie zmian w kosztach produkcji, w szczególności na podstawie zmian cen papierówki;

3) w dniu podpisania umowy (9 czerwca 1931) cenę papieru rotacyjnego obniżono z 62 na 60 gr za kg *loco* stacja Myszków;

4) protokół przewidywał prowadzenie dalszych rozmów w sprawie normalizacji normatur i ulepszeń gatunkowych;

5) z chwilą wprowadzenia w życie nowej, wyższej taryfy celnej (tzw. autonomicznej) ceny papierów drukowych, z wyjątkiem bezdrzewnych, ulegały obniżce o 3⁹/₆;

6) w przypadku braku porozumienia między obu stronami co do kształtowania cen obie strony wyraziły zgodę na rozstrzygnięcie sporu na drodze arbitrażu;

7) Związek Wydawców zobowiązał się popierać wyłączność zakupu papieru przez swoich członków w zakładach należących do ZPP i „Emkaesu”;

8) Związek Wydawców zgodził się na przyjęcie przez Izbę Przemysłowo-Handlową w Warszawie stawek celnych na importowany papier zaproponowanych przez ZPP²⁴.

W ten sposób ustalone zostały ogólne zasady współpracy obu organizacji, które wywarły przemożny wpływ na dalszą ich działalność w za-

²³ Konferencja w sprawie stawek nowej taryfy celnej na papiery gazetowe i drukowane oraz w sprawie obniżki cen papierów, „Prasa”, 1931, nr 6–7, s. 22.

²⁴ Tamże. Przemysł papierniczy reprezentowali: E. Natanson, T. Czerniejewski, H. Steinhagen, W. Opęchowski, J. Kocięcki, K. Skarżyński; AAN, PZWDiC 322, k. 7–9. Posiedzenie przedstawicieli organizacji wydawniczych i przemysłu papierniczego 3 VI 1931 r.

kresie polityki kształtowania cen papieru. W zasadzie obie strony poszły na ustępstwa. Związek Wydawców nie zdecydował się na podjęcie dalszej ostrej kampanii o wysoką obniżkę cen papieru. Przyjęta taktyka sprowadzała się do stałego analizowania kosztów produkcji przemysłu papierniczego i podejmowania zabiegów o obniżkę cen papieru w przypadku stwierdzenia znaczącej rozpiętości między kosztami produkcji a ceną sprzedażną. Pierwszy atak Związku Wydawców na politykę grup kierowniczych przemysłu papierniczego zakończony został nieznacznymi ustępstwami ze strony tego ostatniego.

W drugiej połowie 1931 r. wystąpił dalszy gwałtowny spadek cen surowców, półfabrykatów i materiałów technicznych na rynkach światowych. Dotyczyło to i surowców używanych w przemyśle papierniczym. W Polsce ceny papierówki spadły o ok. 52⁰/₀ w stosunku do początku 1930 r., gdy ceny papieru gazetowego utrzymywane były na prawie niezmiennym poziomie²⁵. Według danych Instytutu Koniunktur Gospodarczych i Cen ceny papieru w Polsce wykazywały w stosunku do 1928 r. spadek o 10⁰/₀, gdy w Niemczech o 28⁰/₀. W tej sytuacji Związek Wydawców zabiegał o dalsze znaczne obniżki cen papieru gazetowego. Efektem tych starań było podpisanie w lipcu 1931 r. umowy z koncernem Spółki Akcyjnej Steinhagen i Saenger, która weszła w życie z dniem 1 sierpnia; ustalone ceny były nieco niższe od dotychczasowego cennika ZPP²⁶.

Natomiast od 15. listopada 1931 r. obowiązywał cennik nr 2 „Emkaesu” na papiery bezdrzewne²⁷. Obniżka cen była nieznaczna. Kryzys ekonomiczny nie dotknął mocno przemysłu papierniczego. W 1931 r. spadek produkcji wyniósł ok. 10⁰/₀, a przemysł krajowy odnotował duże sukcesy na odcinku wypierania towarów importowanych. Taka sytuacja sprzyjała utrzymaniu polityki sztywnych cen prowadzonej w dalszym ciągu przez ZPP i „Emkaes”.

Niepowodzenia odnotowane na odcinku wymuszenia istotnej obniżki cen papieru gazetowego i drukowego skłoniły Związek Wydawców do ponownego stanowczego wystąpienia. Z inicjatywy PZWDiC w dniach 18 i 22 lutego 1932 r. odbyły się konferencje z udziałem przedstawicieli innych związków wydawniczych i przedstawicieli przemysłu papierniczego. Z uwagi na finalizowanie prac nad tworzeniem kartelu papierniczego

²⁵ Na rynkach światowych ceny papierówki w porównaniu do poziomu z początku 1930 r. spadły o 50⁰/₀, celulozy o 30⁰/₀, masy drzewnej o 25⁰/₀. W Stanach Zjednoczonych i Kanadzie ceny papieru w okresie lat dwudziestych spadły o ponad 61⁰/₀ (*Komunikat Polskiego Związku Wydawców Dzienników i Czasopism w sprawie cen papieru gazetowego i innych drukowanych, używanych przez czasopisma*, „Prasa”, 1939, nr 1—2, s. 13).

²⁶ AAN, PZWDiC 318, k. 4. Pismo Spółki Akcyjnej Steinhagen i Saenger do PZWDiC z 30 VII 1931 r.; *Rynek krajowy*, „Prasa”, 1932, nr 6—8, s. 28.

²⁷ AAN, PZWDiC 318, s. 5—16. Cennik II drukowany Centrali Papierniczej „Emkaes”. Warunki płatności, sprzedaży i dostawy papieru pozostały bez zmian w porównaniu z cennikiem nr 1.

rozpoczęte rozmowy zostały chwilowo wstrzymane²⁸ i wznowione następnie w węższym już gronie. Przedstawiciele Związku Wydawców konferowali z delegacją przemysłu papierniczego, obejmującą członków władz ZPP, „Emkaesu” i koncernu Spółka Akcyjna Steinhagen i Saenger. Pertraktacje zakończyły się częściowym sukcesem Związku Wydawców: od 26 lutego 1932 r. przemysł papierniczy wprowadził zniżkę cen na papiery gazetowe, drukowe, płaskie i bezdrzewne²⁹. Zniżki przyznane zostały wyłącznie członkom PZWDiC, a po utworzeniu kartelu papierniczego stały się obowiązujące. Obradująca 25 lutego 1932 r. Rada PZWDiC przyjęła do wiadomości dotychczasowe rezultaty zabiegów o obniżkę cen papieru, którą uznała za niedostateczną, i zaapelowała do przemysłu papierniczego o kontynuowanie tej akcji.

Przedłużający się kryzys ekonomiczny narzucił PZWDiC i środowiskom wydawniczym konieczność wypracowania koncepcji walki z jego negatywnymi skutkami. Za S. Kauzikiem³⁰, wypowiadającym się na ten temat w licznych publikacjach, przyjęto tezę, iż główną przyczyną słabości finansowej wydawnictw prasowych są wyjątkowo wysokie koszty produkcji, wywołane m.in. drożyzną papieru. (Było to wynikiem dostosowania się przemysłu gazetowego i czasopiśmienniczego do rządowej polityki deflacyjnej.) Koncepcja walki z przejawami kryzysu sprowadzała się do dwóch zasadniczych tez: 1) dokonania istotnego zmniejszenia kosztów produkcji w drodze podjęcia zabiegów o obniżkę cen papieru, farb, zmniejszenia kosztów administracyjno-organizacyjnych, racjonalizacji produkcji; 2) przejęcia przez PZWDiC roli ośrodka jednoczącego wysiłki świata wydawniczego w kierunku obniżki cen artykułów skartelizowanych, a używanych w produkcji gazet i czasopism³¹.

2. PZWDiC W WALCE O OBNIŻKĘ CEN PAPIERU W PIERWSZYM OKRESIE DZIAŁALNOŚCI KARTELU PAPIERNICZEGO (1932—1934)

W marcu 1932 r. zakończone zostały przedłużające się prace nad utworzeniem ogólnopolskiego kartelu papierniczego. (Odpowiednie umowy: kartelową i komisową podpisano 21—22 marca.³²) Nowy kartel pod-

²⁸ Pertraktacje z przedstawicielami Związku Papierni Polskich w sprawie zniżki cen papieru, „Prasa”, 1932, nr 1—3, s. 12. Referat S. Kauzika dotyczył cen papieru w Polsce.

²⁹ Ogółem zniżka cen na papier gazetowy wynosiła 6,8% (z 60 na 56 gr za 1 kg), 5—7% na papiery drukowe płaskie i ok. 5% na bezdrzewne (AAN, PZWDiC 321, s. 8. Pismo S. Kauzika do członków z 29 II 1932); Zniżka cen papieru, „Prasa”, 1932, nr 6—8, s. 17.

³⁰ M.in. S. Kauzik, *Przyczyny ciężkiej sytuacji wydawnictw*, tamże, 1931, nr 4—5, 6—7.

³¹ S. Kauzik, *Przegląd sytuacji przemysłu wydawniczego*, tamże, 1932, nr 4—5, s. 3—4.

³² APW. Oddział Góra Kalwaria, Kancelaria S. Jurkiewicza 1932, nr rep. 475—476.

jął walkę o opanowanie rynku wewnętrznego, dążył do ograniczenia importu, opracował i realizował program obniżki kosztów produkcji, pogłębienia procesów specjalizacji³³. Jego powstanie wzmocniło pozycje przetargowe tej gałęzi produkcyjnej. Kierownictwo „Centropapieru”, zmierzające do dostosowania się do deflacyjnej polityki rządu, przeszło w ręce koncernów papierniczych.

Kartel rozpoczął urzędowanie 1 maja 1932 r. Ogłoszony tegoż dnia kolejny cennik na papier (cennik nr 1 „Centropapieru”) wprowadzał zasadniczą różnicę w stosunku do stanu dotychczasowego, bowiem w miejsce kalkulacji cen *loco* papiernia ustanawiał ceny jednolite dla wszystkich miejscowości w kraju³⁴. W przypadku papieru rotacyjnego przyjęto ceny stosowane dotychczas przez największego producenta tych wyrobów — zakłady w Myszkowie. W praktyce ceny papieru były zróżnicowane, gdyż zachowano dotychczasową strukturę opłat przewozowych, uzależnioną od długości przejazdu transportu. Po obniżce w lutym 1932 r., uzyskanej w wyniku nacisków ze strony Związku Wydawców, nowy cennik przynosił niewielkie zmiany: obniżka była rozłożona nierównomiernie i mniejsza w papierach tańszych.

Po utworzeniu „Centropapieru” z inicjatywy PZWDiC podjęto pertraktacje w celu zawarcia ogólnej umowy. (Związek domagał się dostosowania cen papierów gazetowych i drukowych w Polsce do cen na rynkach międzynarodowych.) Po kilku wstępnych rozmowach odbyły się trzy plenarne posiedzenia w dniach 6, 8 i 12 lipca 1932 r.³⁵ Rozmowy toczyły się w atmosferze nacisków na „Centropapiers” ze strony czynników rządowych w celu obniżki cen. Mianowicie 21 czerwca 1932 r. w myśl rozporządzeń ministrów: skarbu, przemysłu i handlu oraz rolnictwa³⁶ wprowadzono ulgi celne na importowany papier pakowy, gazetowy i kancelaryjny. Rozporządzenie weszło w życie 14 lipca i obowiązywało do odwołania. W obliczu ostrych ataków na prowadzoną przez siebie politykę „Centropapiers” wyraził zgodę na podpisanie umowy ze Związkiem Wydawców. Przyjęte ustalenia, dotyczące dalszej płaszczyzny współdziałania w latach 1932—1933, przewidywały, co następuje: 1) wszelkie wystąpienia w sprawach polityki celnej w stosunku do wyrobów przemysłu papierniczego miano odtąd uzgadniać wspólnie; 2) od 1 sierpnia 1932 r.

³³ O działalności kartelu papierniczego zob.: K. Żukowski, *Polski Syndykat Papierniczy „Centropapiers” sp. z o.o.*, Warszawa 1936 (maszynopis pracy dyplomowej w Bibliotece SGPiS).

³⁴ AAN, PZWDiC 318, Cennik „Centropapiers” ważny od 1 maja 1932; *Rynek krajowy*, „Papier”, 1932, nr 4—5, s. 23.

³⁵ Związek Wydawców reprezentowali członkowie Rady i Zarządu: S. Krzywoszewski, A. Lewandowski, M. Niklewicz, Z. Pieracki, M. Dobija (*Pertraktacje z przedstawicielami spółki „Centropapiers” w celu obniżenia cen papierów drukowych*, „Prasa”, 1932, nr 6—8, s. 22—24 (dalej: *Pertraktacje...*)).

³⁶ Dz.U.R.P. 1932, nr 58, poz. 560; *Ulga celna na papier gazetowy*, „Papier”, 1932, nr 6—8, s. 22.

„Centropapier” obniżył o kilka procent ceny papierów gazetowych i drukowych oraz zobowiązał się regulować je na podstawie zmian w kosztach produkcji bez dyskutowania zmian w taryfie celnej; 3) Związek Wydawców zalecił swoim członkom korzystanie z papierów wyrabianych w zakładach należących do „Centropapieru”³⁷. Tekst umowy podpisano 19 lipca, zaś 29 lipca 1932 r. delegację Rady i Zarządu PZWDiC przyjął minister przemysłu i handlu F. Zarzycki. Delegacja przedłożyła odpis umowy z „Centropapierem” oraz przedstawiła własny punkt widzenia odnośnie do polityki celnej państwa wobec przemysłu papierniczego³⁸.

Pod naciskiem czynników rządowych kartel papierniczy zgodził się obniżyć dodatkowo ceny niektórych wyrobów³⁹. Faktycznie obniżka ta była nieznaczna, gdyż — z jednej strony — „Centropapier” umiejętnie bronił swojej polityki cen, z drugiej zaś jego pozycję umacniała niezdecydowana i chwiejna polityka państwa w stosunku do karteli. W tej sytuacji Związek Wydawców, stojący na stanowisku obrony interesów przemysłu krajowego, przyjął rozwiązanie kompromisowe: zdecydował się na zawarcie umowy z przemysłem papierniczym, w zamian za kilkuprocentową obniżkę godząc się na popieranie polityki kartelu na odcinku spraw celnych. W warunkach komplikacji w handlu międzynarodowym rząd, dążący do kształtowania dodatniego bilansu handlowego, nie był zainteresowany w zwalczaniu sztywnej polityki cenowej karteli na drodze daleko idących obniżek taryf celnych. Ten argument przeważał w wyborze kierunku walki o obniżkę cen papieru gazetowego i drukowego.

Przedłużający się kryzys ekonomiczny, którego dno przypadło na 1932 r.⁴⁰, zmusił Związek Wydawców do podjęcia kolejnych zabiegów o obniżkę cen papieru. Zarząd organizacji zdecydował się na podjęcie kolejnej akcji obrony interesów swoich członków. Dyrektor S. Kauzik wskazywał wyjście: „Nowa rewizja kosztów produkcji — obok sanacji stosunków ogłoszeniowych i usprawnienia kolportażu — stanowi jedyną ochronę przed zbliżającym się niebezpieczeństwem”⁴¹. W grudniu 1932 r. nawiązane zostały wstępne kontakty z przedstawicielami „Centropapieru”. Zarząd Związku Wydawców starannie przygotował się do nowej fazy rozmów, które obok rewizji cennika papierów wydawniczych obje-

³⁷ *Pertraktacje...*, s. 24, 28; AAN, PZWDiC 322, s. 22, 24. Protokół z trzeciego końcowego posiedzenia konferencji przedstawicieli obu organizacji, odbytego 12 VII 1932 r.

³⁸ *Pertraktacje...*, s. 24.

³⁹ AAN, PZWDiC 318. II cennik „Centropapieru”, ważny od 1 VIII 1932; 312, s. 48. Pismo Kauzika od zarządów wydawnictw z 2 VIII 1932 r.

⁴⁰ W 1932 r. natężenie produkcji wydawniczej przechodziło kilka faz. Największy spadek przypadł na marzec—kwiecień, wyraźna poprawa nastąpiła w maju i czerwcu, ale od lipca wystąpiło ponowne zaostrzenie kryzysu (*Kryzys trwa*, „Prasa”, 1932, nr 9—11, s. 2).

⁴¹ *Sytuacja przemysłu wydawniczego w pierwszej połowie 1933 r.*, tamże, 1933, nr 3—6, s. 6.

ły i całokształt dwustronnych stosunków handlowych. Do wydawnictw przesłano specjalną ankietę w celu wysondowania opinii swoich członków⁴². Ponadto Związek Wydawców i „Centropapier” przygotowały własne postulaty dotyczące obniżki cen.

Zasadnicze rozmowy prowadzone były w styczniu 1933 r.⁴³ Z uwagi na ciężką sytuację przemysłu wydawniczego Związek domagał się obniżki 10—15⁰/₀, jak również wprowadzenia do tabeli kosztów produkcji pozycji: koszty ogólne (amortyzacja) obciążające wyprodukowany papier⁴⁴. Przedstawiciele kartelu zgadzali się na nieznaczną obniżkę, ostatecznie jednak zadeklarowali gotowość wprowadzenia zniżek cennikowych w wysokości 6—8⁰/₀. Główne punkty porozumienia z 6 lutego 1933 r. były następujące: 1) „Centropapier” zobowiązywał się do wprowadzenia od 1 lutego 1933 r. obniżki cen papierów gazetowych i drukowych średnio o 8—10⁰/₀, przy czym mniejsza skala obniżek dotyczyła wszystkich gatunków papierów drzewnych drukowych, ilustracyjnych, Tiefdruckowych, offsetowych, a także bezdrzewnych; 2) „Centropapier” zobowiązał się uruchomić produkcję nowych, wyższych gatunków papierów drukowych, ilustracyjnych i offsetowych; 3) członkowie Związku Wydawców korzystać mieli w stosunkach z kartelem ze specjalnych warunków współpracy; 4) obie strony zobowiązały się, że w maju 1933 r. dokonają zmian w protokole porozumienia z 19 lipca 1932 r.

Nowy cennik obowiązywał członków PZWDiC od 1 lutego 1933 r., jakkolwiek dopiero od 1 marca został ogłoszony jako ogólnobowiązujący. Jednocześnie Związek Wydawców wynegocjował od „Centropapieru” specjalny rabat w wysokości 2,5⁰/₀ od zapłaty gotówkowej i wekslowej⁴⁵. Od strony technicznej zastosowano następujące rozwiązanie: kartel wypłacał Związkowi Wydawców nagromadzone sumy rabatowe w postaci prowizji. Część tej prowizji przeznaczano na cele organizacji (np. propagandę czytelnictwa), część zwracano członkom.

W pierwszej połowie 1933 r. na zagranicznych rynkach wystąpił dalszy spadek cen papieru. W Polsce mimo kilku obniżek stawek cennikowych przez przemysł papierniczy ceny utrzymywane były nadal na wysokim poziomie, czemu sprzyjała — w opinii Związku Wydawców — wysoka bariera celna. Jesienią 1933 r. rząd planował wprowadzenie no-

⁴² AAN, PZWDiC 312, s. 61 i n. M.in. za wydatną obniżką cen papieru wypowiedziała się Spółka Nakładowo-Wydawnicza „Robotnik” sp. z o.o.

⁴³ *Pertraktacje z przedstawicielami Spółki „Centropapier” w sprawie obniżenia cen papierów drukowych*, „Prasa”, 1932, nr 12, 1933, nr 1—2, s. 25.

⁴⁴ AAN, PZWDiC 322, s. 33—37. Protokół 4-go, końcowego posiedzenia konferencji przedstawicieli PZWDiC z przedstawicielami Spółki „Centropapier”, odbytego 30 I 1933 r.

⁴⁵ AAN, PZWDiC 312, k. 77—78, Pismo Kauzika do zarządów wydawnictw z 6 II 1933 r.; 318, k. 74—96. Cennik nr 3 „Centropapieru”; „Prasa”, 1933, nr 3—6, s. 24.

wych, wyższych stawek celnych na wyroby przemysłowe⁴⁶. Również i w innych kwestiach Związek Wydawców wysuwał nowe żądania, które wpłynęły na pogorszenie stosunków między nim a „Centropapierem”. Sporne kwestie dotyczyły ustalenia formuły, na podstawie której obliczać miano cenę papieru w zależności od zmian w kosztach produkcji, wysokości cennika papierów wydawniczych oraz wzajemnych stosunków i możliwości dalszej współpracy. W celu ich rozwiązania w czerwcu 1933 r. podjęto kolejne pertraktacje. Pierwsza ich faza zakończona została w lipcu i przyniosła 2⁰/₀ zniżkę cen papierów wydawniczych. Na żądanie „Centropapieru” dalszą dyskusję nad zagadnieniem formuły i zasadniczą zmianą cennika odłożono do jesieni, przemysł papierniczy bowiem rzekomo nie dysponował danymi odnośnie do uzyskanych efektów finansowych w pierwszym półroczu 1933 r. Delegacja kartelu papierniczego uznała za niemożliwą zmianę dotychczasowej formuły obliczania kosztów produkcji⁴⁷ w kierunku uwzględniania kosztów ogólnych produkcji. Przemysł unikał odpowiedzi na pytania dotyczące ich wyjątkowej wysokości⁴⁸. Kartel przedstawił propozycję obniżki cen 3—5⁰/₀, gdy ruch cen na rynkach światowych był dużo większy. Ostatecznie pertraktacje, prowadzone w październiku 1933 r., nie doprowadziły do uzgodnienia stanowisk.

Związek Wydawców uznał, że w drugiej połowie 1933 r. „Centropapier” uchylał się od podejmowania rozmów na temat cen i kosztów produkcji; tym samym zajął postawę niezgodną z umową zawartą 12 lipca 1932 r., gdyż dążył do utrzymania w Polsce wysokich cen papieru. W tym czasie Związek nie podejmował żadnych działań w kierunku obniżki stawek celnych na wyroby przemysłu papierniczego⁴⁹. Taką postawę kierownictwa kartelu można wytłumaczyć tym, iż po wydaniu ustawy kartelowej w marcu 1933 r. zakończony został kolejny etap rządowej akcji obniżki cen artykułów skartelizowanych⁵⁰.

1 grudnia 1933 r. „Centropapier” ogłosił nowy cennik (nr 4), zawierający nieznaczne obniżki cen poszczególnych gatunków wyrobów przemysłu papierniczego⁵¹. Jednocześnie zmienił na niekorzyść swoich odbiorców warunki płatności, obniżył wysokość bonifikat, zniżył skonta za gotówkę, dążył do uzależnienia od siebie hurtowników. Dokonana obniżka

⁴⁶ *Rokowania ze Sp. „Centropapier”*, „Prasa”, 1933, nr 11—12, 1934, nr 1, s. 30.

⁴⁷ Obejmowała ona udział takich elementów, jak: robocizna, ceny surowców i półfabrykatów.

⁴⁸ W koncernach papierniczych występowały wysokie ogólne koszty produkcji (głównie amortyzacja), pozwalające na stałą modernizację maszyn i urządzeń w celu utrzymywania niskich kosztów wyrobów finalnych.

⁴⁹ AAN, PZWDiC 312, k. 89.

⁵⁰ Zob.: *Sprawozdanie Centralnego Związku Przemysłu Polskiego z działalności w roku 1933*, załącznik do nr. 11 „Przeglądu Gospodarczego”, 1934, s. 25.

⁵¹ AAN, PZWDiC 318, k. 97—119. Cennik nr 4 „Centropapieru”. Ceny były niższe średnio 3—4⁰/₀ w przypadku papierów wydawniczych.

cen papieru nie była więc odczuwalna dla wszystkich kategorii odbiorców. Faktycznie w ciągu 1933 r. kartel nie dokonał żadnej obniżki cen, mimo silnego wzrostu produkcji i obniżenia kosztów produkcji. (Związek Wydawców przekazał „Centropapierowi” specjalną ankietę, dotyczącą wysokości cen papierów gazetowych w państwach europejskich⁵².) W omawianym roku pogorszyła się sytuacja przemysłu wydawniczego, a do Związku Wydawców napływały liczne skargi na jakość papieru. PZWDiC domagał się obniżenia o 5⁰/₀ cen papierów gazetowych oraz o 10⁰/₀ cen papierów używanych na czasopisma. Z kolei „Centropapier” wykazywał niesłuszność formułowanych zarzutów, wskazywał na trudności finansowe przemysłu, na niewyjaśnioną sytuację walutową w Polsce, ponownie odrzucając propozycję zmiany dotychczas obowiązującej formuły obliczania kosztów produkcji. Obie strony w obliczu zasadniczej rozbieżności zdań wysunęły propozycję poddania się arbitrażowi ministra przemysłu i handlu, choć przedstawiciele „Centropapieru” za właściwszy uważali arbitraż złożony z przedstawicieli samorządu gospodarczego⁵³. Jednakże obradująca 6 marca 1934 r. Rada Nadzorcza „Centropapieru”, w celu uniknięcia prawdopodobnie niekorzystnych dla siebie decyzji arbitrów, zaleciła zawarcie nowej umowy ze Związkiem Wydawców. Nastąpiło to 21 marca 1934 r.⁵⁴ Obie strony potwierdziły swoje dotychczasowe zobowiązania odnośnie do wspólnego regulowania cen i wspólnych wystąpień w sprawach celnych. „Centropapier” zobowiązał się przeprowadzić szczegółową analizę kosztów produkcji papierów wydawniczych pod kątem zbliżenia cen krajowych do cen tych państw, które same produkowały papier⁵⁵.

Zawarcie nowego porozumienia potrzebne było „Centropapierowi” do wykazania swej dobrej woli w stosunkach z odbiorcami. Jego działalność była bowiem przedmiotem licznych krytycznych wypowiedzi, a w 1933 r. niektóre wydawnictwa prasowe nawoływały nawet do jego rozwiązania na wzór „Centrocementu”⁵⁶. Władze państwowe kontynuowały rozpoczętą w drugiej połowie 1931 r. akcję obniżki cen artykułów skartelizowanych⁵⁷.

W połowie 1934 r. z inicjatywy Ministerstwa Przemysłu i Handlu oraz Związku Wydawców podjęto z „Centropapierem” kolejne pertrak-

⁵² „Prasa”, 1934, nr 9—12, s. 11.

⁵³ AAN, PZWDiC 322, k. 43. Protokół z posiedzenia przedstawicieli Sp. „Centropapier” i Polskiego Związku Wydawców Dzienników i Czasopism z 1 III 1934 r.

⁵⁴ Tamże, k. 53—54. Protokół z posiedzenia przedstawicieli obu organizacji 21 III 1934 r.

⁵⁵ Inne punkty porozumienia zob.: *Zniżka cen papieru*, „Prasa”, 1934, nr 6—8, s. 21.

⁵⁶ Zob.: Z. Landau, *Rozwiązanie kartelu cementowego w Polsce w 1933 roku*, „Studia Historyczne”, 1972, nr 1.

⁵⁷ *Sprawozdanie Centralnego Związku Przemysłu Polskiego z działalności w roku 1934*, załącznik do nr. 11 „Przeglądu Gospodarczego”, 1935, s. 22—23.

tacje, które zakończyły się uzgodnieniem nowego cennika (nr 5)⁵⁸. Wszedł on w życie 15 sierpnia 1934 r., a przeciętna obniżka wyniosła 4—5⁰/₀. Kartel domagał się jako częściowej rekompensaty obniżenia z 4,5⁰/₀ do 2⁰/₀ bonifikaty udzielanej członkom Związku Wydawców. Wobec ostrego sprzeciwu Związku, który domagał się zachowania swej urzywiliejowanej pozycji, sprawa nie została rozstrzygnięta i stała się przedmiotem dalszych rozmów⁵⁹.

We wrześniu i listopadzie 1934 r. S. Kauzika odbył dwie konferencje z prezesem zarządu „Centropapieru” H. Karpińskim. Rozmowy dotyczyły wykonania umowy między kartelem a Związkiem Wydawców w sprawie cen papierów wydawniczych i współpracy handlowej. W listopadzie 1934 r. Związek Wydawców wystąpił do Ministerstwa Komunikacji z postulatem obniżenia taryf przewozowych na dostarczane do papierni surowce i półfabrykaty, z których wytwarzano papiery wydawnicze⁶⁰. Specjalny memoriał w tej kwestii został 13 listopada wręczony ministrowi komunikacji M. Butkiewiczowi⁶¹.

Rozmowy podjęte przez S. Kauzika z H. Karpińskim zostały zakończone w grudniu 1934 r. podpisaniem protokołu końcowego, w którym dokonano rozwinięcia dwóch zasad dotychczasowej współpracy⁶². Dla interesującego nas tematu najistotniejsze było zobowiązanie „Centropapieru” zbliżenia cen papierów wydawniczych do cen wewnętrznych krajów dysponujących własną produkcją. Dla członków Związku Wydawców od 1 stycznia 1935 r. kartel wprowadzał bonifikatę w wysokości 4,5⁰/₀, zobowiązując się jednocześnie nie udzielać żadnych obniżek cen wydawnictwom nie należącym do tej organizacji zawodowej. Porozumienie mogło być przez każdą ze stron wymówione w dowolnym terminie, przy zachowaniu trzymiesięcznego okresu wypowiedzenia.

Podpisane porozumienie zakończyło kolejny okres napięć w stosunkach między obu organizacjami. Stroną inicjującą rozmowy był Związek Wydawców, dążący usilnie do zmniejszenia wydatków prasy na papier.

3. WALKA O CENY PAPIERÓW W KOŃCOWEJ FAZIE ISTNIENIA „CENTROPAPIERU” I W OKRESIE BEZKARTELOWYM 1935—1939

W 1935 r. opinia publiczna, różne organizacje społeczne podnosiły nieskuteczność dotychczasowej kampanii skierowanej przeciwko wysokim cenom kartelowym. Część głosów krytycznych odnosiła się do kartelu

⁵⁸ AAN, PZWDiC 318, s. 123—145. Cennik nr 5 „Centropapieru”; *Obniżka cen papieru*, „Prasa”, 1934, nr 6—8, s. 37.

⁵⁹ AAN, PZWDiC 321, k. 99. Pismo Kauzika do wydawnictw z 27 VIII 1934 r.

⁶⁰ *Konferencje dyrektora Związku z władzami sp. „Centropapier”, „Prasa”, 1934, nr 9—12, s. 24.*

⁶¹ W składzie delegacji znaleźli się: S. Krzywoszewski, Z. Pieracki, S. Kauzika (tamże, s. 25).

⁶² AAN, PZWDiC 322, k. 58—59.

papierniczego, mimo iż ten 16 lutego 1935 r. ogłosił z własnej inicjatywy kolejną kilkuprocentową obniżkę cen⁶³.

Złecydowaną walkę ze sztywnymi cenami monopolistycznymi, łącznie z rozwiązywaniem karteli prowadzących działalność niezgodną z polityką gospodarczą państwa, uczynił jednym z najważniejszych swych zadań rząd M. Zyndrama Kościałkowskiego. Zadanie przeprowadzenia tej akcji spadło na resort przemysłu i handlu, kierowany przez gen. R. Góreckiego⁶⁴. W celu usprawnienia tej akcji przeprowadzono nowelizację ustawy kartelowej⁶⁵.

W końcu listopada 1935 r. Ministerstwo Przemysłu i Handlu zażądało od „Centropapieru” wprowadzenia wysokiej obniżki cen sprzedawanych przezeń wyrobów⁶⁶, od zaakceptowania czego zależały dalsze jego losy. Jednocześnie zostały na nowo podjęte rozmowy między przedstawicielami Związku Wydawców i kartelem papierniczym. „Centropapier” wyraził zgodę na kilkuprocentową obniżkę cen papierów wydawniczych, ale jednocześnie domagał się obniżenia udzielanej członkom PZWDiC bonifikaty od cen rynkowych z 4—5⁰/₀ do 3⁰/₀. Związek Wydawców, który początkowo zaprotestował przeciwko tej propozycji, ostatecznie zaakceptował ją jako rozwiązanie tymczasowe⁶⁷. Pod naciskiem czynników rządowych i środowisk wydawniczych „Centropapier” obniżył ceny średnio o 11,5⁰/₀⁶⁸. Była to najwyższa obniżka cen papieru w Polsce w okresie wielkiego kryzysu gospodarczego. Od maja 1932 r. przeciętna cena netto 1 kg papieru rotacyjnego spadła o 30,6⁰/₀, a w stosunku do 1928 r. o 44,4⁰/₀. W październiku 1935 r. ceny papieru rotacyjnego były w Polsce nieco wyższe od cen w Niemczech i Austrii, a niższe niż na rynku czechosłowackim⁶⁹.

Konsekwencją wymuszonej kolejnej obniżki cen było pogorszenie współpracy handlowej członków Związku Wydawców z „Centropapierem”. W końcu grudnia 1935 r. i na początku 1936 r. doszło do kilku dwustron-

⁶³ Tamże 318, s. 148—170. Cennik nr 6 „Centropapieru”.

⁶⁴ O antykartelowej akcji rządowej w XI—XII 1935 zob.: M. Taub, *W obrotach karteli*, Warszawa 1936, s. 30—31.

⁶⁵ Dz.U.R.P. 1935, nr 86, poz. 529.

⁶⁶ AAN, Prezydium Rady Ministrów. Komitet Ekonomiczny Ministrów 1319. Wniosek ministra przemysłu i handlu na KEM w sprawie cen i karteli przemysłu papierniczego 27 XI 1935 r.

⁶⁷ Kautzik w liście do członków Związku tłumaczył zgodę na to rozwiązanie naciskami ze strony negocjatorów rządowych, domagających się „szybkiego załatwienia sprawy” (AAN, PZWDiC 321, k. 153).

⁶⁸ AAN, PZWDiC 322, s. 66. Protokół konferencji przedstawicieli Zarządu PZWDiC z przedstawicielami Zarządu Spółki „Centropapier”, odbytej 29 XI 1935 r. Kartel uzyskał jednak zgodę na obniżkę stopy procentowej i pogorszenie warunków płatności dla odbiorców papieru.

⁶⁹ AAN, PZWDiC 319, s. 60—65. Memorial „Centropapieru” odnośnie do obniżek cen papieru w latach 1932—1935. Ponadto koszty produkcji papieru w Polsce były wyższe, gdyż w wyżej wymienionych krajach występowała większa produkcja.

nych konferencji. Związek Wydawców domagał się przywrócenia zasad współpracy handlowej, obowiązujących od 15 grudnia 1935 r. Głównym przedmiotem kontrowersji było żądanie wydawców przywrócenia dawnej bonifikaty w wysokości 4,5⁰/₀⁷⁰. Dopiero w maju 1936 r. doszło do uzgodnienia stanowisk i stosunki wzajemne przybrały dawne formy⁷¹. Związek Wydawców gromadził szczegółowe informacje o ruchu cen w Polsce. Ich analizy decydowały o wyborze kierunku postępowania. Analizy dokonywane w ciągu 1936 r. wykazały szybki wzrost cen podstawowego surowca dla przemysłu papierniczego — papierówki⁷², materiałów technicznych i półfabrykatów. Powstała sytuacja zadecydowała o zmianie kursu polityki gospodarczej Związku Wydawców. Novum sprowadzało się do przeciwdziałania wysokiej zwyżce cen papierówki, a tym samym niedopuszczenia do wzrostu kosztów produkcji w przemyśle papierniczym. Z inicjatywy Związku Wydawców przeprowadzona została kampania prasowa skierowana przeciwko polityce Lasów Państwowych. Odpowiednie materiały w tej kwestii przesłane zostały do rządu.

Odpowiedzią „Centropapieru” na powstałą sytuację było zaproponowanie rządowi dokonania podwyżki cen papieru w wysokości od 2 do 10⁰/₀. Propozycja została odrzucona⁷³, co przyspieszyło proces rozpadu kartelu, zakończony jego rozwiązaniem 1 lipca 1937 r.⁷⁴

W nowej sytuacji PZWDiC podjął kolejną fazę rozmów z przedstawicielami kartelu papierniczego. 21 października 1936 r. S. Kauczik odbył z H. Karpińskim konferencję, na której omawiano stosunki między prasą a przemysłem papierniczym wobec możliwości zmian w jego organizacji⁷⁵. Zasadnicze rozmowy w liczniejszym gronie odbyły się 9 oraz 11—12 grudnia 1936 r.⁷⁶ Zawarte porozumienie utrzymywało dotychczasowe zasady współpracy, przyjęte w latach 1932—1936. Kartel przywrócił członkom Związku Wydawców dawną 4,5⁰/₀ bonifikatę. Obie strony zobowiązały się do współdziałania w akcji mającej na celu uzyskanie zniżki opłat kolejowych na przewóz surowców i półfabrykatów dla papierni i celulozowni oraz do przeciwdziałania nadmiernej zwyżce papierówki⁷⁷. Można stąd wnioskować, iż stosunki między obu organizacjami nie były nigdy

⁷⁰ Umowa ze Sp. „Centropapier”, „Prasa”, 1936, nr 1, s. 13; Konferencja ze Sp. „Centropapier”, tamże, nr 3, s. 13.

⁷¹ Przebieg walnego zebrania, tamże, nr 6—7, s. 11. W dalszym ciągu obowiązywała 3% bonifikata.

⁷² Krz., Światowy kryzys papieru, tamże, 1937, nr 8—9, s. 7.

⁷³ Cofnięcie zwyżki cen papieru, „Codzienna Gazeta Handlowa”, 1937, nr 133, s. 2.

⁷⁴ O innych przyczynach rozwiązania „Centropapieru”: XIX Sprawozdanie Związku Papierni Polskich za rok 1937, Warszawa 1938, s. 17.

⁷⁵ Życie organizacyjne, „Prasa”, 1936, nr 11, s. 16.

⁷⁶ Prasa wobec zmian organizacyjnych w przemyśle papierniczym, tamże, nr 12.

⁷⁷ AAN, PZWDiC 322, s. 70. Protokół końcowy z rozmów odbytych w pierwszej połowie grudnia 1936 r.

tak dobre, jak na przełomie 1936/37 r. Związek Wydawców był przeciwny polityce rządu, która m.in. sprowadzała się do faworyzowania rozwoju przemysłu surowcowego kosztem innych działów.

Na przełomie 1936/37 r. walka o obniżkę cen papierówki przeniosła się na forum Sejmu, gdzie z miejsca uformowały się dwa zwalczające się obozy. Koła wielkoprzemysłowe wykorzystały powstałą sytuację do atakowania państwowej polityki gospodarczej w stosunku do kapitału prywatnego. Koła rządowe i grupy kierownicze państwowego koncernu przedsiębiorstw przemysłowych traktowały ją jako jeszcze jedną formę zwalczania karteli⁷⁸. W tej walce PZWDiC opowiedział się po stronie kapitału prywatnego, a jego stanowisko spotkało się z atakiem ze strony organu Lasów Państwowych — „Rynku Drzewnego”⁷⁹, który krytycznie ustosunkował się do dziesięcioletniej działalności Związku Wydawców na odcinku regulowania cen papierów wydawniczych. W odpowiedzi PZWDiC wykazywał, iż w latach 1930—1937 cena papieru rotacyjnego matowego spadła z 62 gr za 1 kg do 39 gr. Zniżka ta, sięgająca 50⁰/₀ (po uwzględnieniu obniżek rabatów, skont, kosztów przewozowych), osiągnięta została od przemysłu skartelizowanego. W latach 1931—1935 ceny papieru uległy najdalej idącej obniżce w porównaniu z innymi artykułami rynkowymi⁸⁰. Działalność PZWDiC na odcinku regulowania cen papieru przyczyniła się do znacznego zwiększenia nakładów gazet i czasopism. Wyrazem tego był wzrost produkcji papieru rotacyjnego z 21 tys. ton w 1929 r. do 35 tys. w roku 1937.

Związek Wydawców konsekwentnie stał na stanowisku, iż o wysokości cen w Polsce winny decydować koszty produkcji i poziom cen na rynkach światowych. W latach trzydziestych w polityce gospodarczej rządu dominował pogląd o konieczności wydatnej obniżki cen artykułów skartelizowanych i przeciwdziałania ich ewentualnym podwyżkom. W latach 1936—1939 wystąpiły sprzeczności między polityką utrzymania sztywnych cen artykułów finalnych (np. papieru) a liberalnym stosunkiem rządu do wzrostu kosztów surowców i innych elementów produkcji. Prowadziło to do zakłócenia procesów kalkulacyjnych⁸¹. Taka polityka oznaczała preferowanie rozwoju tych gałęzi produkcyjnych, w których państwo posiadało znaczące udziały. Innym powodem takiej polityki było nowe podejście do rozwoju działu surowcowego w gospodarce krajowej w obliczu trudności dewizowych i pogarszającej się sytuacji politycznej.

Z dniem 1 marca 1937 r. kartel papierniczy zaniechał wykonywania

⁷⁸ Zob. T. Molenda, *Badania nad ekonomiką i polityką gospodarczą Polskich Lasów Państwowych w latach 1920—1939*, „Folia Forestalia Polonica”, Ser. A, z. 3, Warszawa 1960, s. 14.

⁷⁹ *Papier drogi, papierówka tania*, „Rynek Drzewny”, 1937, nr 26.

⁸⁰ W odpowiedzi „Rynkowi Drzewnemu”, „Prasa”, 1939, nr 6—7, s. 14.

⁸¹ *Sytuacja przemysłu papierniczego w 1937 r.*, „Tygodnik Handlowy” z 15 II 1938, s. 88.

swoich najważniejszych zadań, do których został powołany, łącznie z regulowaniem stosunków przemysłu papierniczego z odbiorcami jego wyrobów. Niepowodzeniem zakończyły się próby przekształcenia „Centropapieru” w biuro inkasowe.

W nowej sytuacji Związek Wydawców podjął rozmowy z największymi koncernami papierniczymi, dążąc do skopiowania w miarę możliwości umów w sprawie papierów wydawniczych, zawartych z kartelami papierniczymi w latach poprzednich. 22 kwietnia 1937 r. podpisano pierwszą umowę z koncernem Spółki Akcyjnej Steinhagen i Saenger, na mocy której ceny utrzymane zostały na dotychczasowym poziomie, ale bonifikata obniżona do 3⁰/₁₀⁸². Na początku maja identyczną umowę podpisano z Mirkowską Fabryką Papieru, 11 maja ze Spółką Akcyjną „Lignoza”, 1 czerwca z Kluczewską Fabryką Papieru i Celulozy, a następnie z firmą Bracia Kohn i Markusfeld w Częstochowie⁸³. Oznaczało to, że koncern Steinhagen i Saenger sprawował „przywództwo cenowe” w przemyśle papierniczym w okresie bezkartelowym. Zawarte umowy gwarantowały stabilność cen dla instytucji wydawniczych i na poziomie ustalonym 15 grudnia 1935 r. przetrwały do wybuchu II wojny światowej. Pozostali konsumenci papieru nie byli w stanie przeciwdziałać podwyżkom cen na inne gatunki papieru, wprowadzone przez przemysł w okresie maj—czerwiec 1937 r. Powróciły one do poziomu ustalonego w okresie „Centropapieru” dopiero w wyniku ostrej interwencji Ministerstwa Przemysłu i Handlu⁸⁴.

*

Reasumując, należy ustosunkować się do kilku kwestii związanych z polityką PZWDiC odnośnie do obniżki cen papierów wydawniczych. Przeprowadzona analiza pozwala na stwierdzenie, że przyjęte w tej mierze założenia były słuszne i w zasadzie akceptowane przez większość członków tej organizacji. W latach trzydziestych do PZWDiC przystąpiła kolejna grupa wydawnictw prasowych. Przed wybuchem II wojny światowej należące do Związku wydawnictwa przerabiały 95⁰/₁₀ krajowej produkcji papieru gazetowego. Walka PZWDiC o obniżkę cen papieru i innych materiałów przyczyniła się w istotny sposób do zmniejszenia kosztów wydawniczych, a tym samym uchroniła wielu jego członków przed bankructwem. W latach trzydziestych, wbrew rozpowszechnionym opiniom, wydawnictwa prasowe i czasopiśmiennicze zachowały dotychczasową strukturę ilościową.

⁸² AAN, PZWDiC 321, s. 166. Pismo Kauzika do członków z 24 III 1937 r.; *Stosunki z przemysłem papierniczym*, „Prasa”, 1937, nr 4, s. 15.

⁸³ AAN, PZWDiC 321, s. 184—190; 322, s. 72—77.

⁸⁴ *Cofnięcie zwwyżki cen papieru*, „Codzienna Gazeta Handlowa”, 1937, nr 133, s. 2. Tam dalsze szczegóły w tej sprawie.

PZWDiC reprezentował interesy kapitału prywatnego i jego działalność musi być oceniana z tych pozycji. Jego czynniki kierownicze opowiedziały się za regulowaniem poziomu cen krajowych w stosunku do zmieniających się cen na rynkach światowych. Wyraźnie też wypowiedziały się przeciwko nadmiernej ingerencji czynników rządowych w procesy kalkulacyjne gospodarki krajowej.

Pozycja PZWDiC w walce o obniżkę cen papieru była szczególna. Jako „czwarta władza”, dysponował Związek szerokimi możliwościami obrony swoich interesów i prezentowania własnych propozycji w tym zakresie. Ta szczególna jego rola była prawidłowo oceniana przez kartel papierniczy i inne organizacje tego przemysłu.